

Pócsik Anett

A női szubjektum az ellentmondó narratívák határán

Polcz Alaine *Leányregény*ének üzenetei

Polcz Alaine több önéletírásában tanulmányozta a férfi-nő kapcsolatot. *Asszony a fronton* című művében első házassága történetét meséli el, *Egész lényeddel* című írásának középpontjában második férjéhez, Mészöly Miklóshoz fűződő viszonya áll, *Éjjeli lámpa* című esszékötetében általában a szerelemről ír. *Leányregény* című műve útinapló, amelyben Fekete-tengeri utazásáról olvashatunk. A napló műfaj lehetővé teszi, hogy az elbeszélő ismertként tüntesse fel magát, így önmagáról nem közöl sokat. A történet középpontjába két nőt állít, akikkel a nyaralása alatt ismerkedett meg.

A regény címe könnyed olvasmányt, felhőtlen szórakozást ígér. Felidézi az olvasóban a boldog házassággal végződő érzelmes lányregények cselekményét. A címben lévő apró változtatás azonban nem öncélú, figyelemfelhívó szerepű. A lányregények narratívája folytonosan megszakad, a történetben szereplő két nő nem tudja eljátszani az előre megírt szerepeket. A borítón Maurice Brianchon *Öltözködő nők* című festménye látható, amely két fehérneműben lévő női alakot ábrázol. A nők a ruhával együtt magukra öltik a nőiség kellékeit. A ruha már társadalmi szerepeket is ráoszt az emberekre. Ezeknek próbál megfelelni Izabella és Terike is, a történet két központi alakja. Izabella a szűzies, ártatlan nő szerepét játssza, míg Terike a csábító, feslett nőt testesíti meg. A szerepekkel együtt elkendőzik valódi önmagukat, valódi vágyaikat is. Az öltözködés általában nem a férfitekintetek előtt játszódik. A férfiak többnyire csak a végeredményt látják, azt a képet, amelyik megfelel az elvárásaiknak. Az öltözőszoba, a női budoár egy olyan tér, ami el van zárva a férfitekintetek elől. A kép tanúsága szerint betekintést kapunk egy olyan világba, amelyben a nő még nem leplezte el magát teljesen a nőiség kellékeivel, feltáru előttünk valami a valódi énjéből.

A *Leányregény*ben a hangsúly az identitáskeresésen van, mindkét nő saját önazonosságának megtalálására törekszik, a kulturális meghatározottságtól mentes lényükhöz akarnak eljutni. Arra a kérdésre keresi mindkét szereplő a választ, hogyan találhatják meg nőként a boldogságot, a társadalmi elismerést, az anyagi biztonságot. Az értelemadás az olvasó prekonceptiójára irányul. A cím által felidézett pretextus, a lányregény konvencionális választ ad, és egyetlen megoldási lehetőségként a házasságot jelöli meg. A regény narratívája azonban folyamatosan ellentmond az olvasói elvárásoknak. Az elbeszélő a semleges kívülálló pozíciójába helyezkedik, kameraszzerűen mindent rögzít, ami a látókörébe kerül: „Azt hiszem, megszoktam a pontos történeteket, és úgy dolgoztam, mint Warhol kamerája.”¹ Egy-egy részletre ráközelít, kiemeli, több nézőpontból bemutatja, de nem értékeli, nem szab ki morális ítéletet a cselekedetekre, csak feljegyzi az eseményeket. Nem törekszik összefüggő történetmondásra, a történeteket nem kronologikus rendben közli, hanem folyton előre-és visszaugrásokkal szakítja meg az események láncolatát.

Az olvasó az egymásnak ellentmondó részletekből minduntalan megpróbál egy értelmes egészet konstruálni, de az újabb olvasatok a lineárisan előrehaladó olvasásban folyamatosan felülírják egymást. Ezáltal felfüggesztődik az elbeszélő autoritása. Zsadányi Edit a *Black Water* című regényt elemezve mutat rá arra, hogy a narratíva töredezettségének, a fragmentum-technikának sajátos hatása van az olvasási folyamatra.² Iser interpretálva azt írja, hogy amíg az olvasó megpróbál egy összefüggő értelmezést kialakítani a fragmentumokból, egyre inkább tudatosan benne, hogy az események elrendezésének meghatározó szerepe van az értelemadásban. „Az összefüggő történetmondás felfüggesztése és listává alakítása női sorsok artikulációjára alkalmas retorikát hoz létre, alternatív beszédmódot teremt.”³ A retrospektív perspektívából megjelenített történet az olvasás folyamán az események újrendezésének hatására állandóan formálódik, a női szubjektum nem kínál egy rögzített pozíciót, hanem folyamatos alakulásban van megjelenítve. Az elbeszélő álnaiv, részletekbe menő, aggályoskodó beszédmódja a kizökkenő elemek, a hosszadalmas, részletező leírások, a listázó felsorolások a nyelvezetre irányítják a figyelmünket, a jellegzetesen nőinek tartott beszédmódot jelenítik meg, hangsúlyozva ezzel, hogy női elbeszélőről van szó. A sokat ismételt, mindenki által ismert történet most a néma másik nézőpontjából van elmesélve. A női elbeszélő előtt feltáruznak a mindeddig elhallgatott történetek. Izabella és Terike nem fér bele a lányregényekben konzervált, meggyökeresedett női identitás-felfogásokba.

A lányregények alapvető jellemzői közé tartoznak a sztereotip szereplők. A regény hősnője az „igazi nőt” testesíti meg, gyengéd, kecses, gondoskodó, odaadó és természetesen szép és hűséges. A számára rendelt férfi rendelkezik mindazon tulajdonságokkal, amik az „igazi férfit” jellemzik, izmos, intelligens, humoros, körülrajongják a nők, sikeres. A rivális nőt az egoizmusa és hiúsága hajtja, a rivális férfi pedig a legnagyobb jóindulattal sem nevezhető vonzó és izgalmas partnernek. Polcz Alaine művében az elbeszélő Izabellával szimpatizál, barátságot kezdeményez vele, így az olvasó automatikusan őt tekinti a történet hősnőjének, Terikét pedig a gonosz csábító szerepkörébe utalja. Izabellát az elbeszélő szemén keresztül olyannak látjuk, mint a mesebeli királylányokat, akiket a gonosz mostoha alantas munkákra és bája elfedésére kényszerít: „...csíki székely lány, huszonnégy éves, zárt, összeszorított ajak, nagyon sápadt arcbőr, fekete haj, mélybarna szem. Királynői tartása van, nagyon ügyesen, gyorsan mozog.”⁴ Teri a visszahúzódó lánnyal szemben egyből magára vonja a férfitekinteteket. Magán viseli a nőiesség összes kellékét: „Fekete haja fölturnyozva magasan, szeme kifestve, szája kárminpiros, arany fülbevaló karikák, aranygyűrű, karkötők, nyaklánc, feszes blúz, hosszú szoknya.”⁵ Az elbeszélő szűrőjén keresztül pontosan érzékeljük a lányregényekből ismert sztereotip szerepeket: „Izabella kinézése valóban szűzies. A mozgásától a hajáig, szeméig mindenben valami hűvös, tiszta zártság van. Pont ellentéte Terinek, aki csupa nőiesség, kihívás, csillogás.”⁶

A lányregényekben a rokonszenves hősnő találkozik egy cinikus, rideg, nőfaló férfival. A találkozás mindkettőjüket megváltoztatja. A nő megtanulja, hogyan kell hangsúlyoznia nőiességét, hogyan kell megfelelnie a férfi elvárásainak, megszabadul a másik nem minden jellemző tulajdonságától. Az igazi férfi segítségével felfedezi valódi önmagát, feladja saját felépített világát és otthon marad gyerekeket nevelni. A férfi hűséget fogad és feladja szerelmi kalandjait a házasság kedvéért. Amíg egymásra találnak számtalan akadályt, csábítást kell leküzdeniük, de egymásnak rendeltettek, tehát semmi sem állhat az útjukba. Polcz Alaine művében az igazi férfi szerepét Dan játssza, aki a szállodában konyha-

1 tudomány és társadalom

főnök. Rengeteg szerelmi kalandja volt már és mindkét nő közelebbi kapcsolatba került vele, mint kiderül, pontosan ezért nem kedvelik egymást. Az olvasásban előre haladva ugyanannak az eseménynek egymástól teljesen különböző elbeszéléseit kapjuk, hiszen az elbeszélő bemutatja Izabella és Terike szemszögéből is a történeteket.

Először Izabella szempontjából értesülünk az eseményekről. Megtudjuk, hogy a bukaresti pincériskolában ismerkedett meg Dannel, akivel kilenc hónapig egy párt alkottak. Kapcsolatuk alatt Dan teljesen megváltozott, csak vele foglalkozott, nem csalta meg őt, sokáig úgy tűnt, hogy véget vetett a szerelmi kalandoknak. Izabellával mindig nagyon tiszteletteljesen viselkedett, ajándékokkal halmozta el, teljesítette minden kívánságát. A lány készséges szolgájjá vált, Izabellát piedesztálra emelte, tartózkodó, titokzatos, zárkózott királynőnek látta. Eddig megfelel a történet az elvárásainknak, a kapcsolat azonban nem végződik házassággal. Szerelmük végét az jelentette, hogy Dan lefeküdt Terivel, amit Izabella nem tudott megbocsátani a fiúnak. A két nő olyan típusokat képvisel, amelyek a férfiakból teljesen különböző viselkedésmintákat váltanak ki. Freud romantikus szerelem koncepciójában kifejti, hogy a férfiak esetében úgy tűnik, hogy „(...) az érzelem és a szexuális vágy más szférákban lakozik; ez gyakran csak azzal oldható fel, ha a két fajta nőhöz fűződő vonzalmait kettéhasítja – az egyik a nemes, tiszteletre méltó és tiszta (a szűz alakja), míg a másik szexuálisan feslett (a prostituált alakja). A férfi az elsőt aszexuális csodálattal kezeli, míg szexuálisan a másikkal vonzódik, noha ez utóbbit erkölcsileg vagy társadalmilag megveti.”⁷ Izabella a szűz szerepében olyan ideálként jelent meg Dan számára, akinek a felülmúlásában csak reménykedhet. Freud koncepciójában Dan azáltal, hogy aktív volt a másik idealizációjában, valójában saját nárcisztikus helyzetét erősítette meg. Kivetíti a nőre saját nárcizmusát, ideálként állítja maga elé, és általa saját szerelmi folyamatait szereti. A nő így hízelgő tükörként visszatükrözi a saját férfiúi nagyságát. Nem szubjektumként, egyedi identitással bíró nőként áll a férfi mellett, hiszen a férfi nem egy bizonyos nőre vágyik, csupán a szerelmi attitűdre. Azzal, hogy ő ennyire képes valakit szeretni, saját nagyságát és értékét hirdette anélkül, hogy maga a szeretett személy a középpontba került volna. Izabella tehát megerősítette a férfi felsőbbrendűségét anélkül, hogy ennek tudatában lett volna. Látszólag ugyanis ő uralkodott a férfi felett, ő került szubjektum pozícióba. Az elbeszélőnek elmondja Izabella, hogy szerelmük ideje alatt egyszer sem került testi kapcsolatba a férfival. Az elbeszélő arra következtet, hogy kilenc hónap túl sok idő egy férfinak és Dan vágya egy másik nő irányába tért el. Teri a prostituált szerepében tűnik fel, akit a férfi megvethet, megalázhat, akivel kiélheti szexuális vágyait anélkül, hogy a nő ítélete veszélyeztetné őt. A férfi úgy bánhat az ilyen típusú nővel, mintha nem személy, csupán egy szexuális tárgy lenne, aki bármely másik nővel felcserélhető. Freud romantikus szerelem teóriája alapján a sok kalandot, az egyre újabb hódításokat magyarázhatjuk azzal, hogy a férfi ezek segítségével megerősíti saját férfiasságát, felsőbbbbségét, magabiztosságát. Ezt az olvasatot erősíti meg az elbeszélő is, amikor Izabella kérésére grafológiailag elemzi Dan egyik levelét. Az addig magabiztos, hódító férfi álarcá mögött kirajzolódik egy szorongásokkal teli, önbizalom hiányos személyiség, aki szereti a nőket, de igazi örömét nem találja meg bennük. Szexuális problémái vannak, amelyeket szerelmi kalandokkal kompenzál.

Izabellának tehát választania kell, eltűri-e a félrelépéseket kapcsolatuk fenntartása érdekében, igényt tart-e a férfi azon képességére, hogy az a nőt tükrözze, és identitást adjon neki. Izabella nem a lányregények által előre megírt szerep szerint cselekedett, nem bo-

csátotta meg Dan szexuális kicsapongását. Ezt magyarázhatjuk azzal, hogy Teri pontosan az ellentéte Izabellának, Dan vele folytatott kalandjával így többszörösen is megkérdőjelezte Izabella pozícióját, értékét. A nő értékének mércéje ugyanis Lacan romantikus szerelemfelfogásában a férfi iránta érzett szerelmének nagysága. A nő tehát akkor magabiztos, ha a másik vágyik rá. „A másik vágyának tárgyaként csak ravaszsággal, látszattal vagy disszimulációval őrzi meg helyzetét. Illúzió, travesztia, smink, fátyol lesznek azok a technikák, amelyekre azért támaszkodik, hogy eltakarja és láthatóvá tegye »lényegi vagyonát«. Ezek az eszközei ahhoz, hogy elcsábítsa a másikat, szeretettárggyá váljon a férfi számára.”⁸ Izabella tehát megpróbált megfelelni a nőiségről kialakított képnek, a férfi elvárásainak, de nem azonos azzal, akinek Dan hiszi. A férfi azt hiszi, hogy Izabella azért fél a testi kapcsolattól, mert még tapasztalatlan. Az elbeszélő is sokáig azt hiszi, hogy Izabella még lány. Az olvasó előtt akkor tárul fel Izabella tartózkodó viselkedésének oka, amikor a lány beavatja az elbeszélőt az élettörténetébe. Szülőhelyén szerelmes lett egy fiúba, akitől teherbe esett. Ezt a tényt azonban mindenki elől elhallgatta és abortuszt végzett saját magán. Mivel ápolónő szeretett volna lenni így tudta, hogyan lehet megszüntetni a nem kívánt terhességet. Az elbeszélő nagyon tárgyilagos kérdéseket tesz fel: „»Hogy csináltad?« – kérdezem megdöbbenve. »Hát úgy, hogy mindig nővér szerettem volna lenni, és amit láttam a nővérektől a kórházban: egy fecskendővel jódot adtam be.« »Hova?« – kérdeztem döbbenet. »Hát föl a méhembe.« »Te magadnak?« »Igen, nem olyan nagy dolog az.« (...) »Mi lett a vége?« »Akkor még egy nagy darab kijött.« »És mit csináltál vele?« »Az aprókat a vécébe eresztettem, a nagyobbakat újságpapírba, és be a kukába. Rettenetes volt. Sokszor olvastam és hallottam ilyesmiről, de nem hittem, hogy nő megteheti.« Elfordul. »Azt nem értem, hogy merted így kockáztatni az egészségedet?« »Hát ha apámék megtudják, megölnék. Senkinek sem mondhattam, csak a barátnőmnek, aki ott volt.«”⁹ Izabella a történeteket töredezetten, nehezen tudja elmondani, ami a trauma feldolgozatlanására utal. Ez magyarázatként szolgál arra, miért nem lehet teljes értékű kapcsolat Dan és közöttük, miért képtelen testi kapcsolat kialakítására. Az elbeszélő kérdései rövidek, lényegre törőek és segítenek Izabellának az események felidőzésében, egységes történetbe rendezésében. Habár az elbeszélő a megdöbbenését nem tudja palástolni, nem számon kérő hangnemben beszél a fiatal lánnyal. A történetek megértése vezérli, nem ítélkezni akar. Izabella tettét nem kommentálja, csupán tárgyilagos közlésre szorítkozik. Nem menti fel a lányt tette súlyossága alól, de nem is ítéli el. Az olvasó kerül döntési pozícióba, nekünk kell eldöntenünk, hogy tettéért eltéjjük, vagy felmentjük Izabellát. Az elbeszélő a lány sorsán át kollektív női sorsokat mutat be, felidézi azt a társadalmi közeget, amiben a nők a leányanyaság helyett az otthon végzett abortuszt választották. Az édesapa a társadalmi elvárásokat szimbolizálja. Reakciója egyértelműen jelzi, hogy a megesett lány története olyan nagy szégyent jelentene a családra nézve, az apai tekintélyt oly mértékben csorbítaná, amit csak a lány feláldozása hozhatna helyre. Izabellát tehát az apai elvárás terhessége eltitkolására és születendő gyermeke meggyilkolására kényszeríti. A 70-es években Romániában az abortusz tilos volt, akiről bebizonyosodott, hogy szándékosan elősegítette a vetélést, illetve halva szülést, azt börtönbe zárták. Izabella tehát némaságra ítélte a család és a társadalom elvárása. Az elvárt viselkedés, a tisztességes lány szerepnek való megfelelés miatt saját testi épségét kockáztatta. Valójában a tartózkodó, hűvös, visszautasító magatartás nem lányságából következik, amit azonban nem árul el Dannek. Megpróbált megfelelni a róla kialakított képnek, eljátszotta

a szűz lány szerepét. Ebben az olvasatban azért nem folytatja Izabella a szerelmi kapcsolatot, mert tovább már nem tudna megfelelni a férfi elvárásainak. Ha tovább játsza szerepét, akkor a szexualitás hiánya miatt Dan vágya újra más nő felé fordulna. A szűz lány szerepének feladása azonban a férfi előzetes feltételezéseit, Izabella idealizált helyzetét kérdőjelezné meg. Kiderülne róla, hogy más, mint akinek mutatta magát, elveszítené Dan csodálatát. Ha Dan nem vágyrna rá, akkor elveszítené magabiztosságát, nőként az értékét. Teri egyrészt megvédte őt a lelepleződéstől, másrészt viszont pontosan azt a szerepet töltötte be Dan életében, amire ő képtelennek érzi magát. Teri viselkedésében és kinézetében is kihívó, csábító, sokat ígérő, tehát mindazt képviseli, amiről ő az újabb terhességtől való félelme miatt lemondott.

Izabellának azonban lett volna más választása is. A gyermek apjáról azt mesélte, hogy nagyon szerette, ennek ellenére sem mondta el neki a terhesség tényét. A házassággal megoldódhatott volna minden probléma. A gyermek családba születhetett volna, Izabella becsületén sem esett volna folt, eleget tehetett volna a család és a társadalom elvárásainak. Ő azonban senkinek sem szólt és az abortusz mellett döntött. Ennek az okát nem tudjuk meg. Homályos utalás van csak arra, hogy a kapcsolatuk azért ért véget, mert a fiú megpofozta őt. Az nem derül ki, hogy ezt miért tette. A vele való házasságot nyíltan elutasította, amit ebben a helyzetben magyarázhatunk azzal, hogy Izabella racionálisan gondolkodva belátta, hogy ha a fiú már most bántalmazza őt, pedig még nem is a felesége, akkor ő ebben a házasságban csak a megalázott nő szerepét töltheti be. Tettét tehát nemcsak azzal magyarázhatjuk, hogy meg akart felelni a társadalmi elvárásoknak. Egy másik nézőpontból úgyszólván tekinthetünk cselekedetére, hogy inkább vállalja a saját magán végzett abortusszal járó kockázatot, minthogy feladja függetlenségét. Azt is belátja, hogy nem bírja a nővéri munkát, túl borzalmas neki az, ahogyan a szülészetén bánnak a nőekkel. Feladja korábbi terveit, hogy apáca, vagy ápolónő legyen és pincérnek tanul a szülővárosától távol, Bukarestben. Mindkét korábban említett szakma megfelel a hagyományos női szerepnek. A nő mindkét esetben önfeláldozó, segítő őrangyalként jelenik meg, aki enyhülést hoz a testi és lelki gondokra. A szülei nem engedték, hogy apáca legyen, az ápolónői munkát ő nem bírta. Az önfeláldozó feleség szerep megtagadása együtt járt kórházi munkájának feladásával is. Bukarestben megszerette új szakmáját, úgy tűnik, hogy sikerül kialakítania egy új, független identitást. Ekkor találkozott Dannal, a mesebeli királyfival, aki őt tisztelte meg szerelmével. Izabella szerelmük érdekében kezdetektől eltitkolta a múltját, megpróbálja másnak mutatni magát. Mindent megtesz annak érdekében, hogy megvalósíthassa a lányregény által ráosztott szerepet.

Izabellát azonban teljesen máshogy látja Teri, mint amilyenek az eddigiekben az elbeszélő bemutatta. Az újabb információk alapján maga az elbeszélő is elbizonytalanodik, nem tudja mit tartson igaznak. Az olvasó könnyen találhat olyan utalásokat, amelyek cáfolják Izabella állításait. Teri utal arra, hogy a pincérnők közül csak a csíki lány és a báránője lakik kétágyas szobában, a többiek mind többen alszanak együtt. Ezt azért tartja lényeges információnak, mert szerinte a két lány szándékosan került külön, hogy éjszaka férfi vendégeket tudjanak fogadni. Izabella szerinte egyáltalán nem él visszahúzódó életet, erre utal az is, hogy gyakran jár el táncolni. Teri szempontjából Izabella ugyanolyan, mint a szállodában dolgozó összes többi nő, akik bárkivel lefekszenek arany ékszerért, ruháért, pénzért. Azt állítja, hogy Izabella Dan szeretője, ezért ájult el, amikor megjelent

a szállodában Dan felesége a gyerekekkel. Később Izabella nem erősíti meg, de nem is tagadja azt a tényt, hogy Dan szeretője. A történetből csupán azt cáfolja, hogy a nő nem Dan felesége volt, hanem mosogatólány és a gyerek sem Dantól van. Ha Izabella valóban Dan szeretője, akkor más megvilágításba kerül a kapcsolatuk. A magyarázatot Lacan romantikus szerelem-felfogásában találhatjuk meg, aki Freud teóriáját tovább gondolva azt írja, hogy „bár a férfi a nők két típusát különbözteti meg, az egyik a hasonmás, akit tisztel, de aki nem jelent rejtélyt a számára; a másik a fallosz, a vonzalom és a vágy tárgya, az utóbbi a szoros ismertség időszaka után belezuhan az elsőbe. A férfi szexuális partnere a hosszan tartó közeli kapcsolat után inkább az érzelem, mint a vágy tárgyává válik. Azután a vágya egy másik nő irányába tér el, és az egész kör újrakezdődik.”¹⁰ Lacan felől szemlélve elmondhatjuk, hogy Izabella a hasonmás Dan számára, akit tisztel, de nem jelent rejtélyt számára. Hosszan tartó kapcsolat után az érzelem tárgyává vált, Dan szexuális vágya egy másik nő felé fordult. Teri lett a vágy tárgya. Izabella ebben az értelmezésben a vágy tárgyából az igény másikjává vált. Igényt tart a férfi érzelmeire, törődésére, szeretetere, figyelmére és hűségére. Nem azért képtelen megbocsátani Dannak, mert nem tudná a kapcsolatnak a szexuális oldalát nyújtani, amit a férfi Teritől kapott meg. Sokkal inkább azért, mert Dan az érzelmes lányregények férfihőseivel ellentétben nem mond le a kalandokról, nem tud egyetlen nőhöz hűséges lenni. „A nők számára a következő választás marad, vagy igény, vagy vágy, vagy az én narcisztikus megerősítése, vagy szexuális lényként való megerősítés (...)”¹¹ Izabella már nem a vágy tárgya, de az igény másikja sem tud lenni, mert nem tudja elfogadni a férfi hűtlenségét. A másikkal egyenértékű társ akar lenni, ezért nem folytatja Dannal a kapcsolatot.

Izabella folyamatosan két narratíva határán mozog. Az abortuszt és a Dannal folytatott kapcsolat megszakítását értékelhetjük az érzelmes regények nézőpontjából. Ebben az olvasatban a társadalmi rend kényszerítő ereje és a férfi elvárásainak való megfelelési vágy irányítja cselekedeteit. Az eseményeket azonban egy másik perspektívából értékelhetjük a függetlenségre és egyenrangúságra törekvő nő cselekedeteiként is, aki igyekszik elkerülni, hogy alárendelt szerepbe kerüljön. Többször megfogalmazta, hogy apácaként, magányosan élve olyan boldog lenne, mint gyermekkorában volt a zárdában. A bántalmazás után elhagyta meg nem született gyermekének apját, hogy ne kényszerüljön egy rossz házasságba, kiszolgáltatott helyzetbe. Amikor kiderül, hogy Dan megcsalta, Izabella már nem képes racionálisan gondolkodni, átlép a lányregények világába és aszerint cselekszik. Nagyon erős társadalmi konvenciók határozzák meg világnézetét, huszonekét évesen vénlánynak tartja magát, attól fél, hogy szépségét elvesztve már nem találna magának férjet. Valószínűleg a csalódás után örömmel tölti el, hogy volt szerelme még mindig a bocsánatáért esedezik, a kiválasztottság érzése pedig elfedi saját akaratát. A férfi felvillantja levelében a házasság lehetőségét, ami egybeesik a társadalmi elvárásokkal. Habár a romantikus regények narratívája örömet ígér, cserébe a racionális gondolkodás felfüggesztését kéri. Az elbeszélő arra figyelmezteti a lányt, hogy a lányregények automatikus elsajátítása súlyos helyzetet okozhat. Megpróbálja figyelmeztetni Izabellát a veszélyekre, de a lány nem törődik ezekkel. Ha a lányregények narratíváját követjük, akkor nem történhet vele semmi rossz, hiszen a férfi kiválasztotta őt, szerelmük beteljesülése pedig csakis a boldog házasság lehet. A reális veszélyek, a férfi részegessége, a bántalmazás a lányregények világában elképzelhetetlen. Úgy gondolja, ha a férfi bántani akarná, visszaütne, meg tudná védeni magát. Izabella tehát szinte nincs is tudatában

annak, hogy mire készül. A lányregények története olyan mélyen beidegződött része a kultúrának, hogy Izabella a történetet felismerve szinte automatikusan eljátssza a megírt forgatókönyv által ráruházott szerepet.

Izabella története láthatóvá teszi az érzelmes regények manipulatív hatását, a meggyökeresedett, magától értetődő narratív koncepció megkérdőjelezését. A mű vége nyitott marad, az olvasó dönti el milyen értelmezést ad a történetnek és hogyan képzelel el a befejezést. Izabella apácaként a társadalomból kiszorul, nőként megszűnik létezni. Amennyiben a házasságot választja, eljátssza a lányregények által elvárt szerepet, a szerelem beteljesedik, de megcáfolja a boldogságról alkotott naiv képzeteket, hiszen a bántalmazott nő szerepkörébe kerül. Ha megbocsát Dannak, akkor a megcsalt nő szerepét kell eljátszania. Mindkét kapcsolatban megszűnik létezni, mint önálló szubjektum, eltűnik, miután teljesítette a ráosztott szerepet. Izabella hiába próbálja megtalálni önmagát, csak előre megírt, egymásnak ellentmondó szerepeket talál. Saját narratívája egy olyan térben van, amelynek nincs önálló struktúrája, csak negatív jellemzőkkel írhatjuk körül.

Teri jelleme pontosan az ellenkezője Izabelláénak. Feltűnő jelenség, nagyon diplomátikus, kiváló szakember, IBUSZ-csoportvezető, humoros és nagyon kulturált, művelt ember. „Azonkívül hozza a nőiességek – ruha, krémek, férfiak stb. – mindazt az intimitását, amit csak egészen kivételes, a nőiességre beállított embereknek lehet elérni.”¹² Teri, ha a lányregények sztereotípiáiban gondolkodunk, a gonosz csábító szerepét játssza. Mindenki úgy ismeri őt, mint aki könnyen létesít szexuális kapcsolatot a férfiakkal. Ez alapján mondhatjuk, hogy a nőiség kellékeire pont azért van szüksége, hogy megfeleljen a férfiak vágyainak. Maga Teri mondja el az elbeszélőnek, hogy „Csináltam magamnak egy egyéniséget, ahogy elképzeltem.”¹³ Ezzel a mondatával rámutat az identitáskategóriák konstrukció voltára. Saját identitást konstruált, amely megfelel a céljainak és alátámasztja a csábító nőről kialakult nézeteket. Ugyanakkor ő maga is érzi, hogy valami túl sok, túl kihívó a megjelenésében vagy a viselkedésében. Az elbeszélő rámutat, hogy „ha túl sok ékszer van rajtad és túl sok festék, akkor az köti le az ember figyelmét, és a szemedet, a mimikádat, a lényedet takarod el a sok díszítéssel.”¹⁴ Azáltal, hogy eljátssza a férfiak által előírt modellt, azonosul a csábító, feslett nő szerepével, a férfiak vágyának tárgya lesz, de teste szexualizálásával szubjektumként elvész. Irigaray szavaival élve „a nőiség jelmezbáljában a nő vesz el, pontosan azáltal, hogy eljátssza a nőiséget.”¹⁵ Folyamatosan önellentmondásba kerül, például azt állítja, hogy nem létesít senkivel szexuális kapcsolatot, máskor arról beszél, hogy időnként vannak szeretői. Hitelessége megkérdőjeleződik. A csábító nő szerepét sem biztos, hogy csak azért játssza el, mert szeret a férfiak érdeklődésének középpontjában lenni. Egy másik magyarázatra ad okot az, hogy Teri besúgó. Teri elmondja az elbeszélőnek, hogy behívták a rendőrségre és ki akarták kérdezni kiről mit tud. Azzal védekezett, hogy „Én annyira nő vagyok, hogy velem ruháról, egyebekről beszélnek, meg gyermeknevelésről. Mindig a gyerekekről beszélnek ezek a magyarok, a férfiak pedig mindig udvarolni akarnak.”¹⁶ Lehetséges, hogy a nőiség maszkja védekezésként szolgál, hogy kikerülje a besúgó szerepét, ezzel védekezik a politikai hatalomnak való kiszolgáltatottság ellen. Az eltúlzott nőiesség, a csábító felszín mögött egy nagyon is öntudatos, független egyéniség rejtőzik. Miközben Teri a nőiség megtestesítője kiderül, hogy hormonproblémákkal küzd, petefészek gyulladása van, szőrösödik a melle, lábán is igen erőteljes a szőr. A maszkulin jegyek pedig nemcsak a testen, hanem viselkedésén is meglátszanak. Teri az, aki kiválasztja a férfiakat és irányító a kapcsolatban, tehát nem a

nőiségre jellemző passzivitás karakterizálja. Nem akar alkalmazkodni egy kapcsolatban, mindig ő dönti el hová menjenek, mit csináljanak, mikor ér véget a kapcsolat. Fontos neki, hogy karriert fusson be, megszerezze az anyagi javakat, házat, kristályokat. Az érzelmes regényekben a férfi feladata az, hogy érdekes foglalkozása legyen, amellyel kivívja a társadalmi elismerést és megteremtse az anyagi jólétet. Az eltűzött nőiesség, a csábító felszín mögött egy nagyon is öntudatos, független egyéniség rejtőzik. Elmeséli, hogy minden vágya az volt, hogy pedagógus legyen. Teri állítása szerint azért nem vették fel az egyetemre, mert többet tudott az előírtnál, de nem pontosan mondta vissza a könyv szövegét. Máskor azzal magyarázza az elutasítást, hogy a szülei vallásosak és ezt nem tagadták le, pedig Ceaușescu idején a kommunista diktatúrában ez komoly hátránynak számított. Mindkét magyarázat szerint a hatalommal való szembeszegülés akadályozta meg őt álma megvalósításában. Az ellentétes információkkal azonban kétségbe vonja saját állításai igazságtartalmát. Arról beszél, hogy nem mondott le gyerekkori álmáról, de szándékai komolyságát el is bizonytalantítja azzal, hogy a távoli jövőbe helyezi a pedagógus pálya megvalósítását. „Mikor már mindenem meglesz – folytatja -, majd valahogy elérem, hogy beiratkozom az egyetemre, tanítani fogok, és majd férjhez megyek. De most nem. Én nem tudok alkalmazkodni.”¹⁷ A pedagógus gyerekekkel foglalkozik, gondoskodik, gyengéd, az anyai szerepkört pótolja, hagyományosan nőinek tartott értékeket képvisel. Teri ennek megfelelően a pedagógus pályát összekapcsolja függetlensége feladásával, a házassággal. A lányregények narratívájának megfelelően úgy képzei, hogy a jövőben megszabadul a másik nem minden jellemző tulajdonságától. Megtanul alkalmazkodni a férfi vágyaihoz, feladja saját felépített világát és otthon marad gyerekeket nevelni. Jóllehet nem hisz a boldog, örökké tartó házasságban, a feleség szerep távol áll tőle, mégis azt szeretné, hogy a lányregényekből ismert mese vele is megtörténjen. Kilép az aktualitásból, felfüggeszti a racionális gondolkodást. A távoli jövőt a lányregényekből ismert meggyökeresedett konvenciók alapján képzei el. Ezután azonban kijelenti, hogy most még ezt nem tudja elképzelni, mert nem hajlandó akarata egy férfiának alárendelni. Ezzel rámutat a háttérnarratíva problematikusságára. Az ideologikus elgondolás, hogy a házasság a nő boldogságának alapja mélyen benne gyökerezik kultúránkban. Zsádfányi Edit az ideológiák működését kutatva többek között bemutatja Silverman nézeteit, aki szerint az ideológia akkor is hatással van az egyénre, ha attól tudatosan távol tartja magát, hiszen erősen befolyásolják tudattalan vágyainkat.¹⁸ Ez alól a mechanizmus alól Teri sem tudja kivonni magát, hiszen tudatában sincs működésének. Teri így ugyanolyan elmentmondásokkal terhelt, decentralizált szubjektum, mint Izabella.

A *Leányregény* címe jól ismert történetet idéz fel, amelyről azonban a mű cselekménye nagymértékben eltér. A társadalmi-hatalmi szövegek által konstruált női szubjektumot közvetíti a szöveg pretextusa, a házasságban önmagát feladó nőét, aki a patriarchális társadalom által rá rótt feladatát teljesítve elnémul. Van azonban egy ellennarratíva, amely az önmegvalósító nő képét hordozza. A mű nyitott marad, nem tudjuk, a két nő sorsa hogyan folytatódik, csupán annyi derül ki, hogy a jövőben mindketten a házasságot jelölik meg célként. Egy ponton átlépnek a lányregények által felkínált meseszerű világba, amelyben a házasság jelenti a nő életének értelmét. Saját helyzetüket nem értékelik reálisan, hanem az érzelmes regények kliséiben gondolkodnak. Öntudatlanul is a maszkulin ideológia áldozataivá válnak, a mű tehát sugallja a lányregények narratívájának kikerülhetetlenségét. Lehetőségként felmerül még az apáca, vagy a vénlány szerep, de amenny-

nyiben ezt az utat választják, a társadalom perifériájára kerülnek. Nincs tehát megnyugtató megoldás, a racionális gondolkodás és a lányregények örömet ígérő narratívája nem egyeztethető össze. A női szubjektum az egymásnak ellentmondó narratívák határán jön létre. „(...) a női szubjektivitás nem entitásként képzelhető el, hanem a paradoxonokat, az ellentmondásokat és a nyitottságot magába foglaló folyamatként, amely egy sajátos köztes térben, a mű és a befogadó összjátékában, a retorikus nyelv lezáratlanságában jön létre.”¹⁹ Nem alakul ki egy újfajta, egységes, stabil női identitás. A *Leányregény* a populáris és a magas kultúra határán ingadozva megkérdőjelezi a nőiséggel kapcsolatos bevett nézeteket, és a legitimizált társadalmi szerepekhez fűződő elvárásaink, naiv nézeteink átgondolására ösztönöz.

Jegyzetek

¹ Polcz Alaine: *Leányregény*, Jelenkor Kiadó, Pécs, 2008, 135. o.

² Zsadányi Edit: *Hamupipőke nem megy bálba: A Hamupipőke-történet kortárs amerikai regényekben = Literatura*, 1997. 4. szám, 389-408. o.

³ Zsadányi Edit: *A másik nő – A női szubjektivitás narratív alakzatai*, Ráció Kiadó, Budapest, 2006, 98. o.

⁴ Polcz Alaine: i. m. 28. o.

⁵ Uo. 30. o.

⁶ Uo. 45. o.

⁷ Elisabeth Grosz: *Szexuális viszonyok*. In: *Freud titokzatos tárgya – Pszichoanalízis és női szexualitás* (szerk.: Csabai Márta és Erős Ferenc) Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1997, 196. o.

⁸ Uo. 199. o.

⁹ Polcz Alaine: i. m. 43, 46. o.

¹⁰ Elisabeth Grosz: i. m. 203. o.

¹¹ Uo. 202. o.

¹² Polcz Alaine: i. m. 64. o.

¹³ Uo. 72. o.

¹⁴ Uo. 70. o.

¹⁵ Luce Irigaray: *A diskurzus hatalma, a nőiség alárendeltsége – Beszélgetés*. In: *Freud titokzatos tárgya*, i.m. 235. o.

¹⁶ Polcz Alaine: i. m. 102. o.

¹⁷ Uo. 69. o.

¹⁸ Zsadányi Edit: *Narrativitás, szubjektivitás és nemi identitás = Alföld*, 2001. 12. szám, 67. o.

¹⁹ Uo. 76. o.